

DE PARADOX VAN DE ZELFSTANDIGHEID¹

Jacques De Visscher

‘Ach ja...’

Oblomovs liggende houding kwam niet uit noodzaak voort, zoals bij een zieke of bij iemand, die slapen wil, het was geen toeval, omdat hij vermoeid was, noch genotzucht als een luiaard, het was zijn normale houding. Wanneer hij thuis was – en hij was bijna altijd thuis – dan lag hij onveranderlijk in bed en altijd in diezelfde kamer en die niet alleen als slaapvertrek dienst deed, maar ook als salon en werkkamer. Hij had de beschikking over nog drie vertrekken, maar hij liep ze daar zelden binnen, hoogstens in de morgen, wanneer zijn kamer gedaan werd, wat lang niet alle dagen gebeurde. (...)

(O)p de étagères lagen twee, drie opengeslagen boeken en er slingerde ergens een krant; op de schrijftafel stonden pen en inkt gereed, maar de openliggende bladzijden van de boeken waren stoffig en vergeeld, daar er blijkbaar in lang niet naar was omgekeken, de krant was van het vorige jaar en had men de pen in de inkt willen dopen, dan zou er waarschijnlijk een vlieg verschrikt gonzend uit de pot zijn opgevlogen.²

De wereldliteratuur heeft ons een schitterend en tegelijk droefgeestig beeld gegeven van wat we ons in geen geval mogen veroorloven, met name een leven te leiden in ledigheid, machteloosheid en onverschilligheid. Het literaire voorbeeld is Oblomov, de centrale figuur in de gelijknamige negentiende-eeuwse Russische roman van Ivan Alexandrovitsj Gontsjarov (1812-1891), die zijn leven (grotendeels) in liggende houding doorbrengt.

Oblomov is het archetype geworden van de man die niet uitvoert wat hij in zijn bed ligt te bedenken en die het beginsel huldigt ‘doe niet vandaag wat je ook morgen kan uitstellen’. Hij kijkt nauwelijks naar zijn eigendommen om, laat zich bestelen en raakt financieel in moeilijkheden. Hij droomt er van zijn bestaan ooit te delen met “een kalme, trotse, ingetogen levensgezellin naast wie hij onbezorgd zou kunnen slapen.” (225) Het lukt hem niet beslissende initiatieven te nemen, steeds laat hij de kansen aan zich voorbij gaan om zijn lot te verbeteren. Gontsjarov typeert zijn personage als een man van een jaar of twee-, drieëndertig, van middelbare lengte, met een innemend uiterlijk en donkergrijze ogen, echter zonder een enkele markante gelaatstrek, zonder iets, dat wees op geconcentreerd denken. (...)

Van tijd tot tijd werd zijn blik verduisterd door een zekere vermoeidheid, een vage verveling, maar noch de vermoeidheid, noch de verveling waren in

staat de zachtmoedigheid te verjagen, die de overheersende, meest kenmerkende trek van zijn gezicht was, ja van heel zijn wezen. Zijn wezen sprak open en onbevangen uit zijn ogen, zijn glimlach, elk gebaar van zijn hoofd of zijn hand. (...)

Zijn bewegingen werden altijd, zelfs wanneer hij zich opwond, getemperd door zijn zachtmoedigheid en door een loomheid, die hem een zekere eigenaardige gratie verleende. Wanneer er vanuit de diepte van zijn ziel een wolk van zorgen over zijn gezicht trok, werd zijn blik donker en verschenen er rimpels in zijn voorhoofd en twijfel, droefheid en schrik begonnen er hun spel; zelden echter verdichtte deze verontrusting zich tot een scherp omlinjnde gedachte en tot een besluit kwam het zelden of nooit. Alle bezorgdheid loste zich tenslotte op in een zucht, verdween in apathie of sluimer. (pp. 7-8)

Oblomov maakt kennis met en wordt verliefd op Olga die hem uit zijn lethargie wil halen, maar ook dat laat hij uit gebrek aan daadwerkelijke aandacht niet gebeuren.

Na een periode van ziekte verwaarloost hij zich en laat hij zich gaan in een nagenoeg volstrekt gedweeë en passieve verhouding met zijn wat afgestompte huishoudster, de weduwe Agafja Matwejewna, bij wie hij een zootje, Alexejev, heeft. 'Ach ja ...' zijn misschien de woorden waarmee hij het best zijn gemoedsgesteldheid weergeeft als hem iets overkomt dat alweer het gevolg is van zijn lusteloosheid. Voor de buitenwereld en vooral voor zijn vriend Stolz is Oblomov verloren. Geenszins hoogbejaard, maar mentaal heel oud, sterft hij loom en zielig aan de lethargie die zijn liggend bestaan kenmerkt. Van hem zegt Stolz (die uiteindelijk Olga's man wordt):

Hij had een goed verstand, een ziel zo zuiver en helder als glas, hij was rechtschapen en zachtmoedig van aard en toch is er niets van hem terecht gekomen (...). De oorzaak? Oblomovisme. (553)

Oblomovisme

Sedert de publicatie van de roman in 1859 is oblomovisme een begrip geworden. We gebruiken de term voor het gedrag en de houding van iemand, nagenoeg altijd een man, die nooit een initiatief tot een goed einde weet te brengen, die steeds iets weet te verzinnen om in bed te blijven liggen en om alles achteloos aan zich voorbij te laten gaan. Daarover theoretiseren doet zo iemand niet. Ook komen er geen rechtvaardigingen bij te pas waarin de omgeving of zelfs de hele maatschappij de schuld voor de lusteloosheid krijgt. Gontsjarovs boek kunnen we lezen als een heel gedetailleerde literaire fenomenologie van de machteloosheid en van het immobilisme, van het *quiétisme*. Oblomov is de absolute omkering van de ijverige man die er prat op gaat dat zijn

zelfstandigheid, zijn familiaal en maatschappelijk welslagen, zijn persoonlijke uitstraling en welstand het resultaat zijn van zijn zin voor initiatief. Is een politieke leider of een Koninklijke veldheer te paard het zinnebeeld van de verticaliteit die autoriteit, krachtdadigheid, strijdbaarheid en wilskracht belichaamt, dan is Oblomov de uitbeelding bij uitstek van het horizontale of neerliggende leven dat haast elke vitaliteit heeft verloren en dat het werkzame leven aan anderen overlaat. Oblomovisme is berusting, is ondergaan, is onverschilligheid tegenover het publieke leven en is gespeend blijven van enige idee die zou durven voorhouden dat menselijke waardigheid wel iets met bedrijvigheid, engagement en toewijding te maken heeft.

Oblomovisme als protest

Oblomovisme treffen we niet uitsluitend aan in het 'gedrag' van de wat vreemde figuur uit de Russische literatuur. In een cultuur waar de welvaart ook aanleiding heeft gegeven tot zowel vormen van materiële verwennerij, als tot protesten tegen die prestatiedrang die aanstuurt op het verwerven van materiële goederen, kunnen we eveneens een soort oblomovisme terugvinden. Vooral in de tweede helft van de vorige eeuw heerste onder sommige jongeren de gedachte dat 'hard werken' en 'vooruit komen' geen zin hadden of toch moeilijk het doel van het leven konden bepalen – 'waarom zouden we?' Activisme, zo hekelde men dan bij wijze van gemakkelijke rationalisering, was altijd ten koste van anderen. Of ze daar nu zelf van overtuigd waren, daaraan kunnen we twifelen. Veeleer waren ze allergisch aan alles wat een aanslag betekende op hun vermeend individualisme, zoals het gedirigeerde en ge-orchestreerde activisme dat hen zo ontmoedigde. Kunnen we ons een grotere vijand van de vrije zelfontplooiing of de zelftranscendentie, het zich verheffen boven de banaliteit van het onderdanige slaafse bestaan voorstellen als de aanzet tot actie door anderen? 'Neen' zeggen tegen de consumptie- en productiemaatschappij werd een slogan. Om zich aan die verknechting te onttrekken nam toch een aanzienlijk aantal jongeren afscheid van het actieve leven om 'anders te gaan leven'. In de geest van de eerder nomadische dan sedentaire bohemien, wilden deze jongens en meisjes in geen geval iets te maken hebben met de eisen van de 'gevestigde maatschappij', het zogenaamde establishment. Met enig idealisme, sociale betrokkenheid of solidariteit met de kansarmen had deze houding niets te maken, wel met enig ressentiment, met de 'Grote Weigering' om tot wereld te behoren waarin ze niet gevraagd hadden geboren te zijn. Niet gespeend van enige zachtmoedigheid, wilden ze de vrijheid van de ongebondenheid en van het vrijblijvende: niemand iets verplicht, niemand tot last. Niet zozeer een bed, wel een slaapmat of een slaapzak (naar het model van niet te integreren of te recupereren clochards) waren de zinnebeelden van een bestaan dat zich niet wilde compromitteren met het bestel van de economische competitie, van het rendement, van de strijdlust

en van het verspillende consumentisme. Privébezit was diefstal, alles moest met iedereen worden gedeeld. Wie zich met iemand duurzaam wilde verbinden of zich echt trachtte te vestigen, werd gemakkelijk verketterd. Deze beweging werd vlug marginaal, want sommigen van die jongeren gingen ten onder aan overmatig druggebruik en aan algehele verwaarlozing, terwijl anderen van dit ongeregelde leven genoeg kregen en zich opnieuw in het maatschappelijke leven wisten te integreren.

De protestbeweging die later het loutere ressentiment wilde overwinnen en die aan de 'Grote Weigering' toch een positieve invulling wilde geven, heeft uiteraard niets meer met enige vorm van *oblomovisme* te maken. In plaats van de futloze passiviteit kwam er een bezorgdheid die uitmondde in een ecologisch gemotiveerde zelfredzaamheid en een zoeken naar economische kleinschaligheid die de eigenheid van de gebruikers eerbiedigde. Er ontwikkelde zich een aandacht voor het nabije door in de eerste plaats gebruik te maken van zelf gecultiveerde 'natuurproducten', door in te gaan tegen de energieverpilling en tegen de waanidee dat alles eindeloos of grenzeloos ter beschikking staat.

Uiteindelijk is, paradoxaal gesteld, het *oblomovisme*, zowel in zijn literair-russische gestalte als in zijn bohemienvorm, een groteske en zelfs morbide 'manifestatie' van anti-activisme, van de lethargie die de burgerlijke maatschappij met haar zin voor initiatief en succes als een (dodelijke) bedreiging ervaart. Bij Gontsjarov zijn de vrienden van Oblomov ontgoocheld, omdat ze de zachtmoedige (en zwaarmoedige) man niet uit zijn spreekwoordelijke liggende houding kunnen weghalen. Bij zijn dood treuren ze.

Verachting voor het 'niets doen'

De hedendaagse activistische cultuur kent geen droefheid of medelijden voor iemand die wegwijnt omdat hij de ijver van de moderniteit niet aankan. Ze toont eerder verachting voor het 'niets doen' van de marginalen die zichzelf tot de bedelstaf veroordelen. Verdienstelijkheid door arbeid die ook uitmondt in weloverwogen consumptiegedrag en welvaart, blijft het na te streven doel van een geslaagde opvoeding, scholing en verantwoordelijk burgerschap. Ook economisch blijft deze houding renderend. *Oblomovisme* daartegenover kan niets anders zijn dan de metafoor van het immobilisme en bijgevolg een doorn in het oog, de nachtmerrie van de mislukte educatie, mikpunt van spot en object van een grondig misprijzen. Wie in die zin zijn verantwoordelijke zelfstandigheid verloochent, verdient geen eerbied. Zo iemand is een nutteloze en zelfs schadeberokkenende dwaas omdat hij anderen dwingt voor hem in te staan of zijn schulden te betalen. Ilja Iljitsj Oblomov raakt niet alleen door zijn hardnekkige lethargie bedwelmd, hij is bovendien eindeloos nalatig. Hij slaagt er immers niet in zijn erfenis waardig te zijn. Een verdienstelijke erfflater wordt hij al evenmin. In een gemeenschap waarin economie in de eerste plaats zweert bij

renderen na handig investeren, is voor mensen als Oblomov geen plaats. Hij brengt niets bij. In de geest van de moderniteit, van een instrumentele en renderende rationaliteit zijn zowel liberaal-competitieve (kapitalistische) als fascistische en socialistische regimes voor zulke mensen meedogenloos. Die regimes verwachten (controleerbare) geïntegreerde zelfstandige mensen, geen decadente wezens die eerder gaan liggen dan rechtop staan en die zich aan elk toezicht willen onttrekken.

Existentie als opdracht

De achtergrond van de kritiek op het *oblomovisme* is een opvatting over het menselijk bestaan. Het is *existeren*. Dit werkwoord van Latijnse oorsprong suggereert 'uit zichzelf treden' om onze zelfstandigheid te ontplooien, om ons in de wereld te manifesteren, om iets tot stand te brengen wat er voordien niet was of wat voordien nog onderontwikkeld was gebleven of alleen in embryonale toestand. In die opvatting van *existentie* – in het bestaan dus – realiseren we datgene waartoe de wereld ons uitnodigt – en ons ook wel een beetje dwingt, willen we niet 'achter' blijven. Wat we *dan* ontvouwen, *dat* is ons wezen, onze essentie, onze *ware* natuur. Diep in ons zit een kern waaruit een gigantische boom tot ontwikkeling komt die in weelde moet bloeien. We worden dan feitelijk wat we (in potentie, maar nog niet ontwikkeld) waren. Dit 'worden' is een wezenlijk menselijk gegeven. We vinden dit beeldend verwoord in de Bijbelse gelijkenissen over het zaaien in goede grond (*Marcus* 4:8) of over het mosterdzaadje (*Mattheüs* 13:31-32) of over het vermeerderen van de talenten (*Mattheüs* 25:14-30). De goede grond kunnen we vandaag begrijpen als de ontvankelijke culturele en maatschappelijke omgeving waaruit we kunnen opbloeien en zichtbaar maken wat tot nog toe onzichtbaar was. Daar tussen de mensen en de dingen komen we – komt onze persoonlijkheid – tot ontplooiing, tot ontwikkeling, tot wasdom. Daar zijn we echt, omdat we in deze context onszelf verwerklijken als een unieke persoon. Daar zijn we nog meer: vurig, als een vlam rechtop, klaar om te bevruchten, machtig waakzaam, in staat om op te treden. In de metaforiek van het 'existeren' gaat het nu om een 'zich in een verticale positie oprichten', om 'tevoorschijn (te) treden vanuit een achtergrond of een ondergrond'. Bij die achtergrond denken we ook aan de nog niet ontwikkelde mogelijkheden waarvan moet blijken dat ze echt kwaliteiten zijn, of aan de nog open te breken onmondigheid waarvan het kind, dat we nog bij de hand moeten nemen, het zinnebeeld is.

Existeren als uit zichzelf treden betekent ook 'overschrijden'. In het bewustzijn van onze omgeving zijn we tegelijk bewust van wat wijzelf niet zijn, maar niettemin daarop betrokken. Wij zetten stappen naar *daar*, stap voor stap overschrijden we wat we zijn, altijd opnieuw onze positie verlatend om een andere in te nemen. Als *existentie* zitten we niet in onszelf opgesloten en zijn we

in onze tijdelijkheid nooit in het 'nu' gevangen. We opteren daarentegen voor een situatie waarin we anders en meer zijn dan wat we nu zijn. We zijn vrij en dus niet te herleiden tot onze huidige toestand. Dit beantwoordt aan wat we in onze eigen autopositie aanvoelen: in onze preoccupaties zijn we voortdurend gericht op wat komt: zo meteen, straks, vanavond, morgen, volgende week etcetera. We bevinden ons bijgevolg voortdurend buiten ons zelf; we treden buiten onszelf en verliezen ons in dat buiten. We be-staan dus. Daarbij vooronderstellen we echter altijd dat we er altijd bij zullen zijn, dat we bestendig zijn en ons kunnen handhaven. Natuurlijk staat er meer op het spel en doen we meer dan onszelf 'handhaven', we veranderen ook, we vernieuwen onszelf. Een heel populaire uitdrukking is: 'we verleggen onze grenzen'. Dat we dit (kunnen, willen, zullen) doen, heft het statische karakter van onze zelfstandigheid op en getuigt ontegensprekelijk van een vurig existentialisme.

De humanistische verzelfstandiging

Onze zelfstandigheid heeft geen zin als we met de vrijgekomen sfeer niets aanvangen, als we geen initiatieven nemen, geen technieken ontvouwen om de aarde te bewerken, om woningen te bouwen en om ons tegen de bedreigende natuur te beschermen, als we geen wetenschap verwerven om de natuur systematisch te kennen teneinde haar beter aan onze noden en doeleinden te onderwerpen, als we de medemensen niet mobiliseren om de gezondheid en de voedselvoorziening te garanderen, om wegen aan te leggen of om onze grenzen tegen mogelijke invallers te beschermen.

Dit alles is ons bekend. Ons bekend is ook dat onze wereld – en er is maar *deze* wereld – echt *onze* wereld is, dat de realisering van een menselijke, herbergzame wereld uiteindelijk ons doel is. Mens en wereld vooronderstellen elkaar. We zijn wereldlijk; de wereldlijkheid verder tot ontplooiing brengen is ons doel, ons heilig doel dat onszelf tot een god verheft. Stellen we, zoals de hedendaagse secularisering dit radicaliseert, mens en wereld samen als doel voorop en bovendien van Gods hand losgemaakt, dan voltrekt de (fysieke/letterlijke) emancipatie – van het Latijnse *emancipatio* (vrijlating) dat ook het woord *manus* (hand) bevat – zich niet langer in de zin zoals we die door Michelangelo in 'De schepping van Adam' in de Sixtijnse kapel uitgebeeld krijgen: God die de eerste mens loslaat. De Emancipator, die in Michelangelo's fresco's toch nog aanwezig blijft, verdwijnt in het hedendaagse humanisme voor altijd achter de wolken, terwijl de mens bij wijze van spreken voortaan zichzelf weet te emanciperen in de opvoeding en in de politieke strijd, zoals de mensheid in de *Aufklärung* zichzelf bevrijdt van zijn verstandelijke onmondigheid. In die voorstelling wordt de wereld zelfstandig, gezuiverd van wat aan het seculiere transcendent zou zijn. Nemen we niet langer in overweging dat er ooit een Emancipator is geweest, dan krijgen we de autonome wereld die uitsluitend

luistert naar haar wetten die tegelijk onze wetten zijn, wetten waarvan de objectiviteit in onze laboratoria en studiecentra wetenschappelijk worden geconstrueerd en geformuleerd. In het perspectief van dit humanistische ideaal dat vanaf de *Aufklärung* op gang is gekomen, vormen mens en wereld een autonome eenheid die geen God, heiliging of tover nodig heeft om haar te beheren. Die wereld op weg naar eenheid heeft daarentegen in de eerste plaats nood aan naartstige mensen – arbeiders en ingenieurs, onderzoekers en politici – om de verzelfstandiging van de wereld tot haar voltooiing te brengen. Alleen vanuit zichzelf, op eigen kracht, kunnen mens en wereld zich vervolmaken. Dat wil zeggen dat die wereld al zijn mogelijkheden ontplooit, binnen die mogelijkheden nieuwe mogelijkheden ontdekt en ontwikkelt, om de absolute zelfverwerkelijking tot stand te brengen. Dat de ‘mens-van-de-wereld’ daarom in de eerste plaats zijn omgeving voor de kennis zo transparant mogelijk moet maken, staat buiten kijf. Zonder kennis en manipuleerbaarheid van het gekende en zonder denkbepelden van wat we willen bereiken, kunnen we niet spreken van de beoogde vervolmaking en zelfverwerkelijking.

Onze doeleinden liggen steeds voor ons, we weten wat ons te doen staat. Zo blijven we aardig aan het werk met dit zelfproject dat we zijn. Ons existentialisme is dus ons humanisme – een gedachte die we ons met Sartre sedert het midden van de vorige eeuw hebben eigen gemaakt en die zelfs uitmond in het engagement van het project waaraan we ons niet kunnen onttrekken.

In ons humanistisch vervolmaken van de herbergzame wereld is ijver een welgekomen houding. Als existentialisten zijn we mannen en vrouwen van de daad en weten we dat het om een langeafstandspad gaat. De oproep om onszelf in dit levensproject te engageren brengt mee dat we steeds opnieuw over grote en kleine dingen keuzes dienen te maken. Ze zijn ontelbaar en gaan van de studie- en beroepskeuze, de partner- en kinderkeuze tot de economische, morele, politieke en religieuze keuzes, waarbij we de uiteindelijke keuze niet mogen vergeten: hoe, waar en wanneer we willen sterven. De vele modaliteiten en varianten van de te nemen opties verdragen zelden onduidelijkheid of onzekerheid. We dienen heel stressbestendig te zijn om niet te bezwijken onder de druk van het almaar moeten kiezen, van de er mee gepaard gaande haast, van de flexibiliteit om opeens een tweede keuze door te drukken en van het niet mogen aarzelen of uitstellen.

Dat ons *dit* zou lukken, zouden we prachtig vinden. Het zou ons verlossen van een groot aantal kopzorgen.

Maar, is dit nu niet te mooi om waar te zijn? Moeten we niet op onze hoede zijn voor utopische constructies en absolutistische voorstellingen die zullen teleurstellen? We hebben ons in onze emancipatie al bevrijd van de idee van een goddelijke Emancipator. We hebben eveneens alle aanspraken op kennis van het Absolute en van het Transcendente opgegeven – zou het nu niet inconsequent

zijn om een nieuw absolutisme te omarmen – dat van onze eigenmachtigheid en maakbaarheid?

Een paradoxale zelfstandigheid

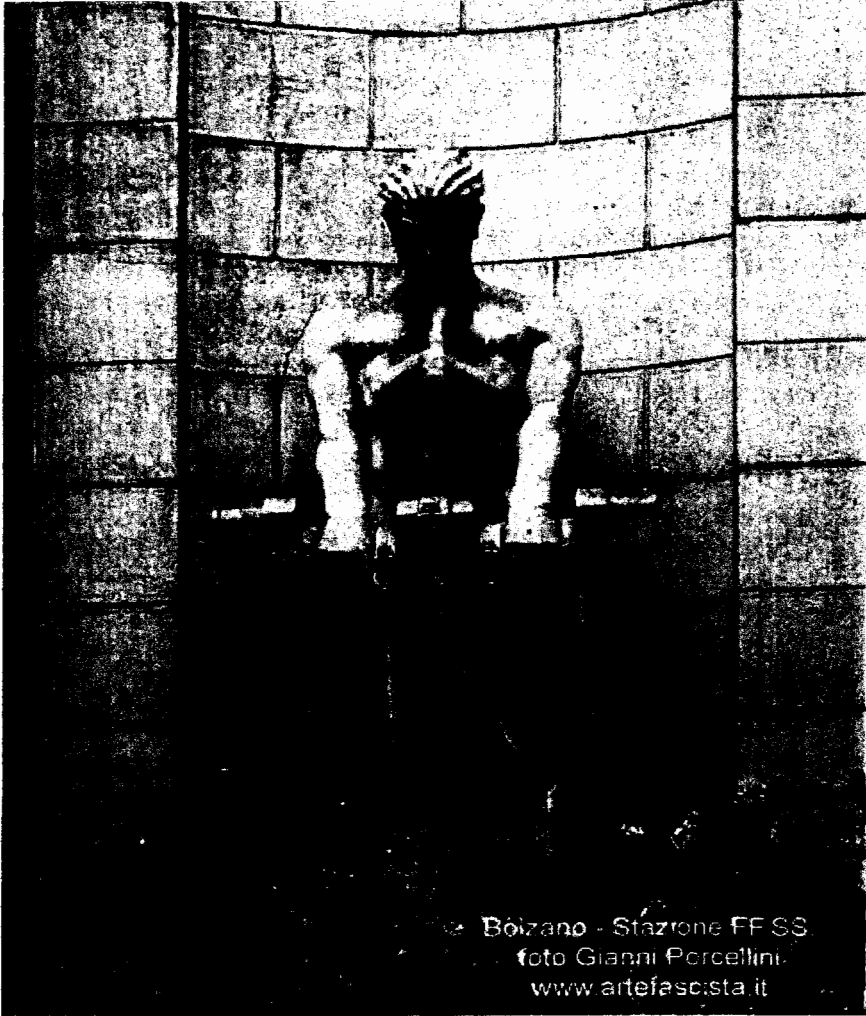
De eigenmachtigheid, die de zelfstandigheid radicaliseert, bestaat erin dat we de gang van zaken in eigen handen houden, dat niemand in onze plaats kiest en ook dat we de omstandigheden die onze levensloop conditioneren de baas zijn. We staan voor wie we zijn en voor de toekomst die we zelf opstarten en uitbouwen. Dit is onze verticaliteit. Geven we die geen forse gestalte en vertolken we die ernst, die ijver of die vurigheid niet, dan lijkt het erop dat we in de marge van het actieve leven raken, dat het leven is van de beleidsmakers en van de gangmakers, van de leidinggevende figuren. Zijn we ambitieus en willen we in het maatschappelijk leven meetellen, dan verdragen we het niet dat anderen ons ervan beschuldigen 'bij de pakken te blijven zitten' of ons 'neer te leggen bij de gang van zaken'. Als wij activiteit en bedrijvigheid als centrale waarden stellen, zien we in het laten hangen van de armen en het vluchten in de slaap een vorm van immobilisme dat wel eens irriteert. Ja, zoals Oblomov 'in bed blijven liggen' is van de moedeloosheid een merkwaardig, zelfs een vertrouwd en voor velen een onweerstaanbaar zinnebeeld dat tot nadenken stemt. En toch 'weten' we dat de beoefening van het oblomovisme in zijn eenzijdigheid niet mag.

De humanistische cultuur met haar project van actie en zelfstandigheid vertoont echter een blinde vlek. Hebben we de oorsprong van ons bestaan niet geprogrammeerd, we hebben ook geen zicht op de voltooiing van ons eigen project, terwijl we nu verwachten dat wij dat juist in zo'n project zouden verwerkelijken. Dat is althans de droom van het activistische existentialisme dat ons zo weinig ruimte laat voor de onderkenning van onze fragiliteit. We zijn kwetsbaar en niet vrij van vermoedheid en ziek-zijn; we zijn stervelingen. Bovendien is er zoveel dat ons ontsnapt als we het tot ons laten doordringen dat mensen in onze omgeving om onze onbaatzuchtige belangstelling vragen, dat ze kunnen lijden en willen liefhebben. Ondoordacht geconfronteerd met het ongrijpbare, zien wij niet dat wij iets voorstaan dat we niet waar kunnen maken en zien we nog minder dat het meer dan kortstondig 'waar maken' voor geen sterveling is weggelegd. In onze voortdurende bedrijvigheid genereren we uitzichtloosheid en zinloosheid, nog voor we het ons realiseren, terwijl we die wilden verjagen.

Aanvaarden we onvermijdelijk het beginsel van de zelfstandigheid als 'een' bestaansvoorwaarde, tegelijk gebiedt enige scepsis dat we hopen niet verstrikt te geraken in de begoocheling van de zelfstandigheid, niet verblind te worden door de illusie die ze zelf heeft gecreëerd, niet in de val te trappen dat deze bestaansvoorwaarde onze bestemming zou zijn. Dan krijgen we immers de zelfbeschikking van de mens, koste wat het kost, zoals we die aantreffen in de

vele karikaturen van het gewelddadige optreden in de meest uiteenlopende domeinen van de cultuur of in de heroïsering van de arbeid – het anti-oblomovisme – zoals de fascistische en socialistische kunst die heeft uitgebeeld.

De idee van de zelfstandigheid bevat een paradox. In haar radicalisering slaat zij om in haar tegendeel. Haar niets ontziend activisme maakt ons blind voor wat en wie wij zijn. Wij zijn geenszins uitsluitend actieve wezens, we zijn vooral broze en eindige wezens, wezens die het bestaan ondergaan, die zowel lijden als vreugde kennen. In ons verlangen naar welzijn zoeken we daarom ook troost en

tederheid. We willen ons niet door onze ijverzucht laten verblinden en laten beroven van wat wij in momenten van passiviteit en verwondering ontdekken, de generositeit van de wereld die, *ondanks alles*, ook de vreugde over de goede, juiste en schone dingen biedt.

De lijdende vorm

De ontdekking dat we aan het activisme niet het laatste woord kunnen geven, vraagt nu om een toelichting. Parallel met de verovering van onze zelfstandigheid die we geenszins kunnen opgeven – het is de grond en het perspectief van de opvoeding –, dienen we veel af te leren. Wat vandaag pedagogische nieuwlichters als een vloek in de oren klinkt, is dat we niemand kunnen opvoeden zonder haar of hem te corrigeren en te frustreren. Er is geen opvoeding zonder tranen. We dienen veel aan te leren, aan te moedigen en de goede resultaten te belonen en te prijzen. Maar we cultiveren een gevaarlijke idiotie als we elke vorm van eigenzinnigheid bejubelen en de zelfstandigheid in haar wollige beloften, in haar al te ernstige pretenties en in haar groteske statussymbolen en hilarische zinnebeelden volgen. Deze idiotie is de wieg van het geweld, van de tirannie en van de verwennerij van de 'individuen' die we aantreffen in een cultuur waarin we eerder doordrammen dan terughoudendheid als een deugd beschouwen.

In een essay 'De lijdende vorm',³ gewijd aan de mens als patiënt, dat wil zeggen als iemand in de pathische situatie waarin hij zich aan medische of verplegende handen uitlevert, vertelt Cornelis Verhoeven dat de lijdende vorm niet een tragische uitzondering is, "maar een integrerend element in ons bestaan. Ook wanneer wij dit vertalen als een beperking lijkt het eerder vruchtbaar te zijn dan verlamdend. Verlamdend zou het zijn, als wij volkomen meester waren over ons eigen bestaan en op elk moment moesten kiezen uit alle mogelijkheden die het menselijk bestaan in zich bergt. Wij zouden bezwijken onder het uitzicht op onze eigen chaotische oneindigheid. Wanneer mensen groot zijn en ons imponeren, is dat niet door de glamour van hun macht of doordat zij de beschikking hebben over een abstract en veelbelovend blijvende rijkdom aan mogelijkheden, maar door hun geschiedenis, de wijze waarop zij zich aan beperkingen aangepast hebben. Mensen kunnen menswaardig en gezond leven met een fractie van alle mogelijkheden die het leven biedt, en misschien kunnen zij alleen maar leven dank zij de beperking waardoor het leven van een abstracte kans tot hun eigen leven wordt" (77-78).

In de lijdende vorm is Oblomov een limietgeval en daarom karikaturaal, zoals de heroïsche arbeider aan de ingang van het station van Bozen/Bolzano eveneens karikaturaal is. Niet zelden bewegen we ons tussen de uitersten, menen we dat we het recht hebben op een eindeloze passiviteit, maar anderzijds wanen we ons

in staat almachtige initiatieven te nemen. Vinden we nu niet in de zelfstandigheid zelf de dynamiek die tegen haar eenzijdigheden kan ingaan, zodat we samen met het op eigen benen leren staan kunnen afrekenen met het parmantige van die zelfstandigheid? Om ons niet al te hilarisch aan te stellen in onze o zo verticale cultuur, dienen we tijdig van onze wil gebruik te maken om ons te bevrijden van de drukte van het manische activisme. Zonder in de uiterste limiet van oblomovisme te vervallen – nogmaals, het oblomovisme is de uitdagende mogelijkheid – nodigt de beschouwelijkheid van de lijdende vorm en haar ontvankelijkheid – die we misschien het best in de horizontale houding beoefenen – ons uit om ook te dromen of te mijmeren en te mediteren. Verwondering en scepsis zijn de stille momenten in de ascese als kunst van het uitstel. Ze vormen de bedachtzame aanloop naar een andere betrokkenheid op de wereld. We geven onze – uiteraard eindige – aandacht en verantwoordelijkheid niet op als we in de levensloop het beginsel aanvaarden: *vita activa* als (of zolang) het moet, *vita contemplativa* als (of zodra) het kan.

Noten

1 Herwerkte tekst van een lezing voor studenten aan de Universiteit Antwerpen, najaar 2011.

2 Gontsjarov I. A., *Oblomov*, vert. d. Huisman W., Amsterdam, Van Oorschot, 1970, pp. 8-9.

3 Opgenomen in *Merg en been. Polemische overwegingen over intimiteit*. Baarn, Ambo, 1981.